

dalmi körülményektől függő előfordulása olyan színes és érdekes szinte minden esetben, hogy ezeket az elemzéseket a tanulmány legkitűnőbb részleteinek érezzük. Hatalmas munkát igényelt már e változatok statisztikai arányainak kiszámítása és egymással való összevetése is: ezt nemcsak összesítve tárja elénk a szerző, hanem — ha a vizsgált községek közt e téren eltérések mutatkoznak — községek szerinti bontásban is. A realizációk megosztlását, disztribúcióját mindenütt követi még egy mozzanat: a változatok „lecsökkentése”, vagyis redukciója, annak bemutatása, mely változat melyik másikból ágazik el, s hogyan vezethető vissza arra, rajta keresztül a fonéma fő változatára.

A tanulmány a nyelvjaras 14 magánhangzó fonémájának egyenkénti vizsgálata után rendszertani összefoglalást ad (134—60). Ebben a nyelvjárásra jellemző sajátságok rendszerezésén túl a köznyelvhez mérés alapján sok értékes általános megfigyelést is találunk. A korrelációk rendszerét Laziczius és Pilch felfogására építve vázolja fel. A nyelvjárás és a köznyelv fonémáinak szembenállásait ábrákkal teszi világossá. Különösen érdekes e fejezetben is a változatok különféle fajtáinak típusokba csoportosítása, és e típusok kölcsönviszonyainak vizsgálata: mely típusok járnak együtt, melyek hogyan befolyásolják a nyelvjárás akusztikai összhatását stb.

Már az összefoglaló fejezetben teljes statisztikai táblázatokat kapunk arról is, hogy a magánhangzók megterheltségi adatai milyen eltéréseket mutatnak a kérdőíves, illetőleg példamondatos gyűjtésben az öt ilyen célra kiválasztott helységben: Mezőfény, Mezőpetri, Kaplony, Nagykaroly és Erdőd nyelvjárásában. A dolgozat előszavának problémafelvetéséhez kanyarodik vissza e fejezetnek az a része, amely a sváb és magyar fonológiai rendszer keveredésének általános sajátságait vizsgálja.

A könyv utolsó fejezete adattár formájában statisztikai táblázatokat ad, közli a hangtani kérdőív címszavait, szemelvényt közöl a magnetofonos szövegfelvételekből. A rövidítések és irodalomjegyzék után román és német nyelvű összefoglalást kapunk.

Teiszler Pál könyve nagy nyeresége nyelvjárás kutatásunknak. Újszerű, bátor, friss szemléletű írás, amely ha helyenként vitát csíhol is majd, első fecskéje a modern magyar nyelvjárás hangtani monográfiának.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

XVI—XVIII. századi földrajzi nevek az Országos Levéltár „Urbaria et Conscriptiones” gyűjteményben. Közreadja SCHRAM FERENC. Budapest, 1973, 185 l. — A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 132. sz.

Történeti helynévanyagunk tekintélyes része csak levéltárakban található, más, jelentős része az okmánytárakban szétszórva, és csak viszonylag csekély része (bár ezek száma is sok ezerre rúg) található meg megyék és községek

szerint csoportosítva. A helységnevek jelentékeny része (főleg a XV. századból) CSÁNKI nélkülözhetetlen kötetekben, az Árpád-kor anyaga szinte teljes egészében 15 vármegyére GYÖRFFY GYÖRGY nagyszerű sorozatának I. kötetében (már több, mint egy évtizede várjuk a folytatást!) jelent meg. Egyes vidékek (Gyergyó, Kalotaszeg, Marosszék) történeti anyagát SZABÓ T. ATTILA és KELEMEN LAJOS feldolgozásában ismerjük. Az egri, a baktalórántházi járás és a nemrég megjelent Somogy megye a ma élő helynevek mellett figyelembe vette PESTY FRIGYES kéziratot gyűjteményét és a kataszteri térképek adatait. Elég hiányosak azonban ismereteink a XVI—XIX. századi határrésznevekre vonatkozólag.

Ezért kell örömmel üdvözlőnünk Schram Ferenc értékes adatközlését, amely az egész történelmi Magyarország 1327 községéből közöl mintegy 14 ezer helynevet. Első adata 1492-ből való, az utolsó az 1820 körüli évekből, de zömük a címben jelzett 16—18. századból. Éppen ezért érthető, hogy a közölt helynevek elsősorban a töröktől meg nem szállt területről származnak, főleg Abaúj, Bereg, Gömör, Máramaros, Nyitra, Pozsony, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Trencsén és Zemplén megyéből.

A megyék határai közül sok volt az állandó, évszázadokig változatlan, de akad számos ingatag határ, különösen az alföldi részeken. Így nem csodálható, hogy az egyes községek megyébe való beosztása nem következetes. Az mindenképpen helyes, hogy nem a mai megyebeosztást követi, mert ez nagyon sokban tér el a sok évszázados határoktól.

Érdekes, hogy tucatjával fordul elő olyan községnev, amely a helységnevtárakban ismeretlen, pl. *Gyanda* (Abaúj m.), *Ságod* (Bács m.; megtalálható CSÁNKINÁL, II, 207), *Roglatica* (uo.), *Vörsönd* (Baranya m.; azonos a mai *Versend* községgel, Mohácsról nyugatra), *Bartháza*, *Nagybresztó*, *Nagylohó* (Bereg m.), *Eperjes* (Békés m.), *Szentjakab*, *Szil* (Bihar m.) stb. Néhol azonban (l. *Ságod*, *Vörsönd*) némi utánjárással azonosítani lehetett volna néhány helységet, pl. *Szemő* (Komárom m.) csak *Szímő*-vel lehet azonos, *Oberlosdorff* (Sopron m.) pedig *Felsőslásló*-val (ném. Oberloisdorf). *Szerdahely* (uo.) valahol *Pimnye* környékén lehetett, mert a határnevek közt van *Csapody ut mellett*, *Lossy ut mellet*, *Sarlodi utra Deöleő*, *Szeplaki ut mellet*, és innen visz út *Csapod*, *Nagylózs*, *Sarród* és *Fertőszéplak* felé. Remélhető, hogy a hasonló községnevek a vármegyei és járási jelenkori helynévsorozatokban majd valamilyen formában felbukkannak, mint ahogy az eddig megjelent zalai és somogyi kötet is gyakran nagy segítséget nyújt elpusztult középkori települések lokalizálásában.

Mivel XVI—XVII. századi helyneveink óriási többsége kiadatlan, Schram Ferenc vállalkozása hézagpótló, és nagy nyeresége helyneveinkre vonatkozó történeti forráskiadványainknak.

KÁLMÁN BÉLA